

організатора побудови економічних основ колоніального фатерленда. Комітет забезпечував контакт з урядом у вирішенні нагальних потреб колоніальної економіки.

З 1 травня по 15 жовтня 1896 р. в Берліні проходила Колоніальна виставка, організована за ініціативи Німецького колоніального товариства, де було представлено типовий вигляд кожної колонії, включаючи відтворення туземного побуту та економічної діяльності. До Берліна спеціально привезли аборигенів і побудували копії їх поселень. У плануванні й спорудженні експозиції особисто взяв участь голова Колоніального відділу П. Кайзер. Німці, які відвідували виставку, повинні були остаточно переконатися у відсталості «дикунів» і особистій «перевазі» носіїв «прогресу» та «цивілізації». Офіційна мета організаторів Колоніальної виставки полягала в тому, щоб «підтримувати і зміцнювати економічний зв'язок німців за кордоном із фатерлендом», а неофіційна – ширше впроваджувати колоніальну ідею в масову свідомість. Організатори виставки показали «картину життя» німецьких колоній за дванадцять років, досягнення «культурної роботи» з аборигенами і «стан розвитку». Звичайно, багато з представленого на виставці було розраховане на зовнішній ефект «екзотичного» і досить емоційно впливало на яву пересічних громадян. Занадто скромні німецькі досягнення колоніальної економіки не зайняли на виставці багато місця, проте, прагнучи переконати громадян у прагматичній корисності колоніальної політики, керівництво Колоніального товариства все ж створило експозицію «Необхідність колоніальної політики з торгово-політичної точки зору» [11, с. 199].

У зазначений період розширюється регіон колоніальних інтересів товариства. Об'єктом уваги керівництва стає Океанія. Віддаленість тихоокеанських колоній від метрополії спонукала до пошуку нових форм співпраці з аборигенами в інтересах успішної колонізації. Колоніальне товариство прагнуло покращувати умови життя німецьких колоністів на далеких островах, надавало кошти для німецької школи на Самоа і вимагало від уряду забезпечення сприятливих умов для німецького підприємництва в Океанії.

Одним із пріоритетних напрямків діяльності товариства залишалося дослідження колоній. Так, вчений-географ К. Дове працював за завданням Колоніального товариства у Південно-Західній Африці, де, після проведених ним попередніх досліджень, планувалося відкрити опорні пункти. Матеріали, зібрані вченим, були оцінені як значний внесок у колоніальну політику. Слід зазначити, що протистояння корінного населення призводило до посилення військового потенціалу німецьких експедицій. У складі останніх, у Німецькій Східній Африці, за чисельністю переважали офіцери. Дослідницькі і наукові станції об'єктивно відігравали роль форпостів німецької колонізації. Керівництво Колоніального товариства виступало з ініціативою освоєння Адамау шляхом насильницького придушення протистояння аборигенів і організувало декілька експедицій залучивши урядові ресурси (Адамау підкориться німецьким і британським військам у 1903 р.).

Союз географічної науки і колоніальної політики мав забезпечити благополуччя пересічного німця і нації в цілому. Стосовно Африки їх дослідження набували все більше і більше політичного характеру. Поглиблення теоретичних досліджень сприяло розвитку колоніальної ідеї та активізації експансіоністських намірів.

Утворення Німецького колоніального товариства завершило процес організаційного оформлення колоніального руху. А оскільки метою діяльності Товариства була не лише пропаганда і агітація, а й організація практичної діяльності у справі колоніальних загарбань, воно сприяло остаточній консолідації сил пануючих кланів країни, прихильників активної колоніальної політики.

Джерела та література

1. Суворов Ю.В. Германская социал-демократия: Сб. документов / [Ю.Суворов, В. Двинская]; ред. Е. Нетьлько. – Петрозаводск: ПетрГУ, 2005. – 251 с.
2. Deutsche Kolonialpolitik in Dokumenten: Gedanken und Gestalten aus den Letzten fünfzig Jahren / Hrsg. und eingeleitet von Dr. E.Jacob. Geleitwort von Dr. H.Schnee. – Lpz.: Dieterich, 1938. – 608 s.
3. Die Verhandlungen des Deutschen Kolonialkongresses 1905 zu Berlin am 5, 6. und 7. Oktober 1905. – В., 1906.
4. Brühnen. Aufgaben den Kolonialgesellschaften / Brühnen // Deutsche Kolonial Zeitung, Bd. 1, 1884, H.15, S. 296-298.
5. Programm der Kolonialgesellschaft // Deutsche Kolonial Zeitung, Bd.4, 1887, H.21. – S. 104.
6. Возняк В.Г. Развитие колониального движения в Германии в 1871-1887 гг.: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.03 / В.Г. Возняк. – М., 1989. – 235 с.
7. Заболотна Л.Л. Витоки німецького колоніалізму (70-і – перша половина 80-х рр. XIX ст.) / Л.Л. Заболотна // Вісник Луганського НУ ім. Т.Шевченка: Історичні науки. – Луганськ: ЛНУ, 2008. – № 15 (154) серпень. – С. 59–65.
8. Патрушев А.И. Германские канцлеры от Бисмарка до Меркель / А.И. Патрушев. – М.: МГУ, 2009. – 432 с.
9. Петряев К.Д. Курс лекций по истории Франции, Германии, Англии, Ирландии и США 1871-1914 гг.: в 2-х ч. / К.Д. Петряев. – К.: КГУ, 1958. – Ч.1. (1871-1900). – 443 с.
10. Пуховская Е. Ю. Кризис германской колониальной политики в конце 80-х годов XIX в. / Е.Ю. Пуховская // Диалог культур народов России, Сибири и стран Востока. – Иркутск, 1998. – Кн.1. – С. 110–123.
11. Пуховская Е.Ю. Колониальная идея в кайзеровской Германии. Замыслы и воплощение: дисс. ... д-ра. ист. наук: 07.00.03 / Е.Ю. Пуховская. – Иркутск, 2001. – 883 с.
12. Троян С.С. Политическая борьба в Германии по вопросам колониальной политики в Африке в 1871-1890 гг.: дисс. ... канд. ист. наук: 07.00.02 / С.С. Троян. – Ужгород, 1990. – 184 с.
13. Klaus K. Die deutsche Kolonialgesellschaft und die deutsche Kolonialpolitik – von den Anfängen bis 1895: Inaug. : Diss. / K. Klaus. – В., 1966. – 292 s.
14. Wackerbeck L. Die deutsche Kolonialgesellschaften: Inaug. – Diss. / L. Wackerbeck. – Münster, 1977.
15. Zimmermann A. Die Kolonialreiche der Großmächte 1871-1916 / A. Zimmermann. – В., 1916. – 403 s.

УДК 94:325.3 (44)

Н. Плюта

ПОЗИЦІЯ ПРАВЛЯЧИХ КІЛ І ГРОМАДСЬКОЇ ДУМКИ В КОНТЕКСТІ ФРАНКО-АНГЛІЙСЬКИХ КОЛОΝІАЛЬНИХ СУПЕРЕЧНОСТЕЙ

Висвітлюється відношення політичних сил та громадськості Франції до колоніального протистояння з Великою Британією за економічне та політичне домінування в Африці.

Ключові слова: колоніальне питання, політичні дискусії, політичне домінування.

The attitude of political forces and society of France to colonial struggle with the Great Britain for economical and political dominance in Africa is covered.

Key words: France, colonial issue, political discussions, political dominance, Fashod crisis.

Однією з причин виникнення Першої світової війни стали суперечності між Францією та Великою Британією, які з'явилися у 80-х роках XIX ст. у ході боротьби цих країн за території на Африканському континенті.

В цих умовах взаємовідносини з Англією викликали пильну увагу французьких політичних діячів. Від позиції уряду Франції щодо Великої Британії значною мірою залежала стабільність у взаємовідносинах між європейськими державами.

Побудова Суецького каналу, санкціонована Наполеоном III [5, с. 19], мала величезне значення, тепер територією Єгипту проходив найкоротший морський шлях із європейських портів у басейни Тихого та Індійського океанів. У фінансовому плані Суецький канал належав французькій компанії, а у політичному – уряду хедива (так називався єгипетський монарх) і його союзеру – турецькому султану.

У 1875 р. англійський уряд заволодів 45% акцій всього акціонерного капіталу компанії Суецького каналу [3, с. 167], чим і забезпечив собі економічний контроль, але цього було замало у разі набуття Францією політичного впливу в Єгипті.

Єгипет, одержуючи позики від європейських держав і не маючи чим їх погасити, опинився на межі фінансового банкрутства, яке змусило єгипетського правителя розпочати переговори з французькими банкірами. У Єгипті встановлювався міжнародний, в основному французький, фінансовий контроль. Це було невигідно для Англії.

На протязі осені та зими 1881-1882 рр. між Францією і Англією йшли переговори про спільну лінію поведінки в єгипетських справах.

У зв'язку з повстанням, у результаті якого загинуло 50 європейців і 140 єгиптян [2, с. 16], котре виникло 11 травня 1882 р. в Олександрії, Франція 30 травня запропонувала скликати міжнародну конференцію з єгипетського питання [5, с. 38]. Конференція відбулася у Константинополі 23 червня 1882 року. Під час цієї конференції англійський адмірал Сеймур видав наказ про бомбардування Олександрії. Так почалася англо-єгипетська війна [5, с. 149-150].

З 13 вересня 1882 р. англійці, здобувши перемогу у битві при Тель-ель-Кабірі, повністю господарювали в країні. Майор Евелін Берінг з 1883 р. став необмеженим правителем Єгипту. У нього на меті було закріпити колоніальний режим Англії у цій північно-африканській державі [3, с. 176].

Франція не могла змиритися із захопленням Єгипту Великою Британією.

Єгипет повинен був мати особливе значення для французького капіталу у зв'язку зі створенням низки банків спеціально для «розробки багатств» єгипетського казначейства.

Франція прагнула до колоніальних загарбань і винятково швидко створила за два останні десятиліття XIX ст. нову колоніальну імперію. Успішною ця політика захоплення була для Франції тільки там, де їй це дозволяли інші конкуруючі з нею держави, наприклад у Тунісі, Південно-Східній Азії, бо при зіткненні інтересів Франція була змушена поступатися іншим. Вирішальною причиною слабкості Франції на міжнародній арені нерішучої експансіоністської політики був різкий соціальний конфлікт у Третій республіці, поєднаний із загальною індустрією та військовою слабкістю країни.

Політична ізоляція Франції в 80-ті р. означає незмінний страх перед Німеччиною й острах посваритися з Англією, щоб, остаточно порвавши з нею, не залишитися наодинці з Німеччиною. Цей основний мотив і встановлює межі коливань зовнішньої політики Франції.

З цього часу Бісмарк починає підтримувати домагання Франції усюди, крім Ельзас – Лотарингії. 8 квітня 1880 р. Бісмарк писав німецькому послу в Парижі князю Гогенлоє, визначаючи цю область, де Німеччина готова надати підтримку Франції, що простягається «від Гвінеї до Бельгії». Мета такої політики цілком прозора. Це політика підбурення.

Відносини, що пов'язували Францію з Єгиптом, являли собою характерну картину прояву французького лихварського імперіалізму. На першому плані тут, безумовно, виступали відносини кредитора до боржника, що потрапив у полон. Власниками єгипетських цінних паперів на 2/3 були французи [7, р. 273].

На частку Англії припадало 50.73 % всього обсягу зовнішньої торгівлі Єгипту, Туреччини – 11.05 %; на частку Франції припадало тільки 9.47 % – цифра, яку не порівняти.

Слід зазначити особливий характер французької торгівлі. У той час, як Англія ввозила в Єгипет продукт масового споживання – текстиль, Франція постачала своїми виробами, в основному, європейську колонію Єгипту й незначну, частково європеїзовану, верхівку місцевого населення. У французькому експорті найдорожчими були шовкові тканини, шкіра й шкіргалантерея, інструменти металовиробів і вина [21, р. 391].

Таким чином, зацікавленість Франції в Єгипті мала інший характер, ніж зацікавленість Англії. Суецький канал мав колосальне стратегічне значення для Британської імперії; крім цього, він відігравав неабияку роль для британських судновласників. Про те, що інтереси Франції та Англії в Єгипті зовсім різні, говорив у червні 1882 р. Бісмарк французькому послу де-Курселю: «Ваш ризик у Єгипті не такий, як в Англії. Якщо Франція бачить, що її інтереси там занепадають, то це простий *lucrum cessans* (кінець отримання прибутку), як говорять юриконсульти. Але якщо Англія втрачає вільне розпорядження Суецьким каналом, що є для неї життєвою артерією, то це *damnum incidens* (поява збитку)» [10, р. 456]. Ці особливі інтереси Англії в Єгипті не міг заперечувати й французький міністр закордонних справ, який визнає, що Суецький канал є «необхідною комунікацією для Великої Британії» [10, р. 384].

Проти політики Феррі інколи протестувала радикальна опозиція палати. Парламент загалом у першій половині 80-х років також слухняно підтримував міністрів-прикажчиків капіталу, спроби ж недостатньо покірних проводити більш самостійну політику швидко припинялися і, якщо потрібно, то в хід пускалися й «позапарламентські» методи.

Міністерство Ш. Дюклерка (7.08.1882 р.), як і міністерство К. Фальєра, що проіснувало з 29 січня по 21 лютого 1883 р. було також перехідним й, після чого при владі виявився знову міцний уряд Ж. Феррі.

Специфічність становища Франції в Єгипті визначалася не обсягом її торгівлі – навіть Австрія в цьому відношенні майже рівнялася з нею, також не численністю її резидентів – греків і італійців у Єгипті було більше, ніж французів. Залишаючи остеронь питання про культурний вплив, виявляємо, що Франція є кредитором, який накладає свої тенета на Єгипта-боржника. При цьому відзначимо, що Франція після 1871 р., внаслідок своєї слабкості та політичної ізоляції ніколи й не могла мріяти про те, щоб, захопивши Єгипет у фінансову кабалу, використати цю обставину для того, щоб політично його підкорити собі. Прецедент 1840 р. показав, що Франція не в змозі цього зробити, не привівши негайно в рух могутній блок, що рішуче протистоїть такій політиці; після 1871 р. дипломатичні перспективи Франції були ще менш сприятливі для такої політики, ніж у 1840 р. Все, на що могла сподіватися Франція, – це зберегти кондомініум і не дати Англії викинути себе з Єгипту.

Однак, якщо для Франції єгипетська політика була переважно фінансовим питанням, то інші держави також не залишалися байдужими до інтересів фінансистів – їх вплив не раз визначав та спрямовував політику кабінетів, які перебували далеко від берегів Сени.

Питання про роль, що зіграли французькі фінансисти в захопленні Англією Єгипту, є одним із найцікавіших і найменш висвітлених сторін цієї розбійницької операції. Закордонні історики залишили його в темряві; тільки за окремими, розрізненими штрихами в документах, зза випадковими зауваженнями політичних діячів тієї епохи можна судити про ту роль, яку зіграли французькі фінансисти, виявивши себе в цьому випадку справжніми космополітами. Позичивши гроші єгипетському уряду, французькі капіталісти були зацікавлені тільки в одному – у забезпеченні порядку, у стабільності державного ладу Єгипту [6, с. 82]. І з цього погляду англійська окупація Єгипту обіцяла певні гарантії кредиторам у тому, що їхні прибутки не виявляться в небезпеці. Можна було розраховувати, що Англія, яка має настільки важливі та різноманітні для неї інтереси в Єгипті, подбає навести твердою рукою той порядок, про який мріяли позикодавці.

Французькі історики, приховуючи той факт, що інтереси фінансистів штовхали їх на підтримку англійських імперських прагнень, усіляко висувають на перший план і підкреслюють, що парламент Франції протидіяв колоніальній політиці, на цьому засновані численні їхні праці з приводу фатальної ролі парламенту, який відмовився схвалити активну єгипетську політику й асигнувати на неї кошти у своєму голосуванні 29.07.1882 р. За кредити на активну політику в Єгипті голосувало лише 75 депутатів, проти – 417.

«Ніколи ще жоден кабінет не був скинутий такою переважною більшістю», – відзначає А. Рамбо у своїй монографії про Ж. Феррі [19, р. 262]. Радикальна опозиція виступала проти активної колоніальної політики, змикаючись із деякими іншими групами, вона використала гасло «не відривати око від лінії Вогезів», тобто не відволікати уваги й пильності від німецького кордону. 29 липня, виступаючи в парламенті проти французької збройної інтервенції в Єгипті, Ж. Клемансо закінчив свою промову такими словами: «Європа покрита солдатами, усі чекають, кожна держава забезпечує собі свободу дій для майбутнього – збережіть цю волю й для Франції» [12, р. 311].

Ця антиколоніальна доктрина могла розраховувати на підтримку більшості палати, як ми бачили, у тих випадках, коли колоніальна експансія оберталася авантюрою, що загрожувала серйозними зовнішньополітичними ускладненнями, які при існуючому становищі Франції були для неї неприпустимою розкішю. Однак, у цьому випадку супротивники колоніальної політики, зібравши всі свої сили в палаті в потужний кулак, нанесли цим кулаком удар у повітря. Захисників ідеї французької збройної інтервенції не виявилось. Ті, яких вважали «природними» її прихильниками – французькі капіталісти, що вели країну на шлях небезпечних колоніальних авантур, у цьому випадку бачили свої інтереси не в підтримці англо-французького кондомініуму. Таким чином, кондомініум, як виявилось, мстив у собі можливості постійних заворушень у країні й не давав гарантій стабільності. Тим часом цю стабільність, що була предметом прагнення французьких лихварів, вони, через неможливість захоплення Єгипту однієї Францією, й сподівалися забезпечити за посередництвом англійської окупації. Англійські війська й англійська адміністрація повинні були «навести порядок» у Єгипті й стати там прикажчиками європейських, у першу чергу франко-англійських кредиторів. Англійське правління Єгиптом обіцяло надійне забезпечення відсотків на позичені капітали.

Те, що англійські «прикажчики» візьмуть собі як платню за таку «службу» весь Єгипет разом з «французьким» Суецьким каналом, що політичне панування Франції в Єгипті зникне відразу й назавжди разом із престижем Франції, а її культурний вплив виявиться в гандикапі – всі ці міркування мало хвилювали французьких банкірів.

Ймовірно, така відсутність матеріальної зацікавленості французької фінансової олігархії в збереженні франко-англійського кондомініуму в Єгипті значною мірою пояснює той факт, який викликав здивування лорда Мільнера, а саме те, що коли наприкінці 1882 р. англійський уряд ліквідував кондомініум, французький уряд обмежився лише протестом.

Таким чином, впливові фінансові та промислові кола, намагаючись реалізувати свої інтереси, неодноразово втручалися в колоніальну політику французьких урядових кабінетів, що ініціювало перебіг гострої політичної боротьби.

Слід звернути увагу на те, що Єгипет не був однією точкою перетинання інтересів Франції та Англії. Врегулювання Фашодського конфлікту також є одним з ключових питань колоніальної політики цих держав.

Між французьким і англійським імперіалізмом у боротьбі за владу над Верхів'ями Нілу у другій половині 1898 р. відбулася фінальна та вирішальна сутичка.

Внутрішнє становище в обох країнах не було однаковим, перевага була на боці англійського імперіалізму.

Впродовж двох місяців, що пройшли з часу прийняття рішення про евакуацію із Фашоди, Франція не виявляла ніякого бажання взяти реванш за завдану їй поразку. Перемога була закріплена за Англією.

Через Фашодський інцидент у Франції піднялася хвиля шовінізму. Ось як висловлювались про це російські журналісти: «Всі заговорили про Фашоду як про щось важливе, чим жодна зі сторін, що сперечаються, не може поступитися іншій без шкоди для своєї національної гідності» [1, с. 43].

Восени 1898 р. боротьба навколо справи Дрейфуса досягає кульмінації. Військові міністри демонстративно йдуть у відставку один за одним. Подається апеляція про перегляд справи Дрейфуса.

Політична ситуація, що склалася у Франції, безперечно наклала відбиток на позицію Франції у Фашоді, ускладнила і так досить скрутне становище Франції.

На позицію Франції у Фашодській кризі вплинуло те, що французька верхівка найбільш боялася створення революційної ситуації у Франції. Французький уряд повинен був зрозуміти, що період гострої внутрішньополітичної кризи не був найкращим для війни з Англією.

Все це змушувало французький уряд шукати компроміс з Англією.

Багато хто з дипломатів, особливо з поміркованих республіканців, були за зближення з Англією, у тому числі Поль Камбон і д'Етурнель де Констан, вони обидва у різний час були послами Франції в Лондоні [8, р. 445].

У квітні 1897 р. у Франції під керівництвом Жан-Марі де Ланессана створюється спілка «сердечної згоди», але, не будучи підтриманою міністерством закордонних справ, вона незабаром припиняє своє існування.

У січні 1899 р. у палаті депутатів відбувалися виступи на користь Антанти.

Французькі соціалісти жоресистського та мільєраністського напрямків, як і зазначені представники правлячих партій, вимагали зближення з Англією.

Як заявляв у «La Voix du peuple» у дні Фашодської кризи соціаліст Дюбрейль, Франція виявилася в числі супротивників Англії завдяки гідним осудженням дії французького уряду [14].

Перспектива війни з Англією викликала несприятливу реакцію французької біржі.

Переходячи до питання про позицію політичних партій у Франції щодо Фашодської кризи, необхідно відзначити, що ця позиція змалала в багатьох випадках істотних змін.

Що стосується позиції уряду, то він відображав точку зору тих політичних кіл, які були не проти «поживитися» в Африці за рахунок захоплень, зроблених іншими державами (Англією), все ж таки, після деяких вагань, вирішили, що Франція більше програє, ніж виграє в результаті війни. Стриманим із самого початку був тон урядової «Le Temps», який відображав точку зору французького міністерства закордонних справ. 25 жовтня «Le Temps» повідомляла, що Франція згодна на відхід із Фашоди, «якщо питання не буде доволіно ізольоване від інших», – натяк на необхідність компенсацій [13, р. 7]. Інший рупор Ке д'Орсе – «Le Matins», – котрий виступав на початку конфлікту в непримиренному дусі, незабаром змінив свою позицію. Монсон, англійський посол у Парижі, називає цю зміну у повідомленні Солсбері «повною й несподіваною». Так само, як і «Le Matins», «Le Temps» наполягає на компенсаціях за відхід із Фашоди, заявляючи, що «все залежить від взаємних поступок» [18, р. 3]. Подібну позицію займають інші органи республіканців.

Радикальна преса зайняла приблизно таку ж позицію, як і помірковано-республіканська преса. У радикальній «L'Aurore» 25 жовтня Ж. Клемансо пише, що «сумною істиною є те, що Франція не може думати про війну за володіння клаптиком африканського болота, в той час, коли Німеччина утримує Мец і Страсбург» [9, р. 74].

Прихильниками війни у Франції були найбільш реакційні сили – монархісти, військові, республіканці, що об'єдналися в таборі антидрейфусарів.

Завдання монархістів полягало в тому, щоб запевнити французькі правлячі кола в тому, що вони зуміли б краще, ніж помірковані республіканці, відстояти зазіхання французького імперіалізму в Африці.

«Незалежна» антидрейфусарська «Éclair» 18 жовтня пише, що Франція «готова на усілякі жертви», аби тільки відстояти свої захоплені території в Африці [20, р. 10]. Крайня права газета республіканського табору «Liberte» 10 жовтня закликає уряд вести з Англією переговори «з твердою рішучістю не відступити ні на йоту...» [17, р. 37]. Монархічна «Gollua» 11 жовтня проголошує: «Час для відступу минув, і суспільна думка, безсумнівно, засудить будь-які дії, продиктовані слабкістю» [11, р. 14]. Таку ж позицію займають бонапартисти. В «Austorite» один із керівників бонапартистів Касаньяк 25 жовтня заявляє, що ставлення Англії до Франції таке, «що ми повинні будемо рано чи пізно розпочати з нею війну» [16, р. 74].

Переходячи до питання про позицію французьких соціалістів у Фашодській кризі, потрібно відмітити відмінність у підході до нього, що мало місце між гедистами, з одного боку, жоресистами і мільєраністами – з іншого. Якщо жоресисти і мільєраністи сприйняли конфлікт з Англією як справжній опортунізм, то в кращій ситуації опинилися гедисти.

Попри на загравання перед Англією, Мільєран і керована ним «La Lanterne» негайно виступає на захист французького уряду, як тільки в цьому з'являється необхідність. В одній зі статей у «La Lanterne» Мільєран пише, що Делькассе в переговорах з Англією «резонно заперечував» своїм контрагентам і «захищав твердо й без зайвого шуму» потреби французького імперіалізму [15, р. 7].

Соціалістична «La voix du peuple», орган жоресистів, яка виходила з листопада 1898 р. у Реймсі, публікує в листопаді 1898 р. статті Жореса і Дюбрейля, котрі закликали до створення англо-французької антанті [14, р. 18]. Французька газета «Journal des Débats» писала про те, що англійські купці, частково і ліверпульські, стурбовані позицією англійського уряду у фашодській кризі і просять його прийняти всі міри для залагодження конфлікту [4, с. 40].

Гедисти вірно охарактеризували Фашодську кризу як зіткнення двох капіталістичних хижаків, які ділять колоніальну здобич.

Гедистський орган «Le Socialiste» виступає проти кампанії розпалення війни, яка велася у французькій пресі по обидва боки Ламаншу, і закликає соціалістів Англії і Франції розгорнути боротьбу проти підготовки війни. «

Характерним у позиції французьких соціалістів усіх напрямків було те, що, розглядаючи питання про боротьбу Франції і Англії в Фашодській кризі, вони, як правило, ігнорували об'єкт цієї боротьби – народи Африки, за володарювання над якими розігрувалося зіткнення двох імперіалістичних держав.

Відступ Франції у Фашодській кризі мав велике міжнародне значення. У разі війни з Англією Франція ризикувала наразитися на напад Німеччини, яка могла б скористатися франко-англійським конфліктом, звівши рахунки з Францією. В зв'язку з цим необхідно підкреслити значення відступу Франції у Фашодській кризі для всієї сукупності міжнародних відносин кінця XIX ст.

Внаслідок капітуляції Франції перед Англією в багатьох суперечливих питаннях повинен був знайти компроміс. Частково це стосувалося питань поділу Африки, які не зачіпали безпосередньо Судану. Пізніше, після закінчення Фашодської кризи, 19 січня 1899 р. в Каїрі була опублікована конвенція, яка встановлювала кондомініум Єгипту і Англії в Судані. Згідно з конвенцією вся влада в Судані була передана англійському генерал-губернатору, формально призначеному султаном і затвердженому англійським урядом.

Таким чином, Фашодська криза була для Франції важливим етапом у боротьбі за зміцнення колоніальної імперії. Загроза війни між Францією і Англією в цей період була цілком реальною, про що свідчила масштабна військова підготовка, яка проводилася в цих країнах – листопаді 1898р.

Отже, підводячи підсумки, варто сказати, що досліджуваний період характеризується посиленням уваги французької громадськості до колоніальної політики Англії на Африканському материках. Соціальний конфлікт у Третій республіці, поєднаний із загальною індустрією та військовою слабкістю країни, був причиною слабкості Франції на міжнародній арені, нерішучої експансіоністської політики. Вплив фінансистів у Франції не раз визначав та спрямовував політику кабінетів, які перебували далеко від берегів Сени. Боротьба за Єгипет серйозно загострювала франко-англійські відносини.

Публікації періодичних видань, присвячені англійській колоніальній експансії в Африці, носили характер, який співпадав із політичними настроями в уряді. Якщо на початку Фашодського конфлікту французька преса вороже ставиться до Англії, то до кінця жовтня ця позиція змінюється. Пояснюється це тим, що частина французької правлячої верхівки, яка спочатку вважала, що Англія не наважиться розв'язати війну через зіткнення у Фашоді, переконалася у зворотному, судячи із виступів англійських імперіалістів. Французька преса переглянула свої позиції через реальну загрозу війни.

Загалом, все це змушувало французький уряд шукати компроміс з Англією. Політичні діячі Франції, які в основному належали до республіканського табору, ще до Фашодської кризи виявляли бажання зблизитися з Англією. Пізніше планувалося створення англо-франко-російського союзу. У результаті франко-німецьких суперечностей підсилювалося бажання зблизитися з Англією, яке змушувало Францію шукати дружніх відносин з великими європейськими державами. Колоніальне суперництво Франції і Англії в Африці у другій половині XIX ст. завершилося мирно.

Джерела та література

1. Александров В.В. Борьба империалистических держав за раздел Африки (1881-1914 гг.) / В.В. Александров. – М.: Высшая школа, 1963. – 84 с.
2. Александров Г. Капитализм и колониальная политика / Г. Александров. – М.-Л.: Московский рабочий, 1962. – 152 с.
3. История дипломатии: В 5 т. / [Под ред. А.А. Громыко, И.Н. Земскова, В.А. Зорина, В.С. Семенова и др.]; автор тома В.М. Хвостов. – М.: Госполитиздат, 1963. – Т.2: Дипломатия в новое время. 1874 – 1914 гг. – 820 с.
4. Московские ведомости. – 17. X. 1898. – С. 34-42.
5. Нерсесов Г.А. Дипломатическая история египетского кризиса. 1881-1882 / Г.А. Нерсесов. – М.: Наука, 1979. – 320 с.
6. Хоррабин Джон. Экономическая география мира в марксистском освещении / Джон Фрэнсис Хоррабин. – Москва, 1926. – 159 с.
7. Brehier L. L'Égypte de 1798 à 1900 / Louis Brehier. – Paris, 1901. – 334 p.
8. Cambon P. Correspondance 1870-1924 / Paul Cambon. – P., 1940. – Т. I. – 461p.
9. Clemenceau G. Les gouvernements et leur décision problématique / G. Clemenceau // L'Aurore. – 25. X. 1898. – P. 68-75.
10. Documents diplomatiques français (1871-1914). – I-re série. – Т. IV. – № 392. – Paris, 1930.
11. Fachoda et France // Gollua. – 11. X. 1898. – P. 12-26.
12. Freycinet C. La question d'Égypte / Charles de Freycinet. – Paris: Calmann-Lévy, 1905. – 451 p.
13. La bourse française éprouve les temps pénibles // Le Temps. – 25. X. 1898. – P. 4-8.
14. La crise Fachoda aujourd'hui // La Voix du peuple. – 18. XI. 1898. – P. 17-33.
15. La leçon de Fachoda // La Lanterne. – 13. X. 1898. – P. 7-8.
16. La menace de la guerre entre la France et l'Angleterre // Austorite. – 25. X. 1898. – P. 68-76.
17. Les Embuscades de la vie // Liberté. – 10. X. 1898. – P. 32-45.
18. Nous demandons la compensation pour la France // Le Temps. – 25. X. 1898. – P. 2-7.
19. Rambaud A. Jules Ferry / Alfred Rambaud. – Paris: Plon, Nourrit, 1903. – 553p.
20. Vers la réparation // Éclair. – 18. X. 1898. – P. 8-21.
21. Vignon L. L'expansion de la France / L. Vignon. – Paris, 1891. – 564 p.